TURK ELI

International Scientific Journal

Volume 1 | Special Issue Part 2 | 2026

Manas, Kyrgyz Republic

www.turkeli.science

TURK ELI
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL

The journal is officially registered as a mass media outlet by the Justice Department of Manas Region under the Ministry of Justice of the Kyrgyz Republic in accordance with Registration Certificate No. 10339 dated March 11, 2024. The journal is registered under the title “TURK ELI” International Scientific Journal and is authorized for publication in Kyrgyz, Turkish, Uzbek, Kazakh and English languages.

Honorary President
Sarvar Ispahi

Editor-in-Chief
Jenishbek Duysheev

Deputy Editor in-Chief
Rahmonali Hasanov

Editorial Board:

Ablat Khodjaev (Prof. Dr.)
Shakimashrip Ibraev (Prof. Dr.)
Shohistahon Uljaeva (Prof. Dr.)
Kubanychbek Kalchakeev (Prof. Dr.)
Abdimajid Madraimov (Prof. Dr.)
Shukhrat Sattorov (Prof. Dr.)
Ibrahim Kush (Dr.)
Faig Elekberli (Dr.)
Erdenebayar Nasanbat (Dr.)
Gulnara Anarbaeva (Dr.)
Nurgul Aldabek (Dr.)
Nurjamal Myrzabaeva (Dr.)
Takhirjan Kazakov (Dr.)
Elmira Hazratkulova (Dr.)
Azamat Kaliev (Dr.)
Abdulvakhidkhon Nuriddinov (Dr.)

About this Special Issue

This Special Issue presents selected papers from the International Scientific Conference
Ijtimoiy fanlar va jamiyat taraqqiyoti:
barqaror rivojlanishning strategik yo‘nalishlari

Technical Editor
Laziz Baxtiyorov

Publisher: turkeli.science
E-mail: editor@turkeli.science

TOSHKENT IQTISODIYOT VA TEXNOLOGIYALARI UNIVERSITETI
TITU
TOSHKENT – 2022
TOSHKENT IQTISODIYOT VA TEXNOLOGIYALAR UNIVERSITETI
IJTIMOIY FANLAR FAKULTETI
IJTIMOIY FANLAR VA JAMIYAT TARAQQIYOTI:
BARQAROR RIVOJLANISHNING
STRATEGIK YO‘NALISHLARI
GLOBAL MIQYOS
STRATEGIYA VA TARAQQIYOT
ILM-FAN VA INNOVATSIYA
JAMIYAT VA INSON KAPITALI
XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA
ILM-FAN ORQALI BARQAROR KELAJAK SARI
2026-yil 15-may

Contents

F. T. Baitova	Sociocultural Transformation of Kyrgyz Society: Historical Experience and Contemporary Trends	6
Sh. H. Sattarov	Service Sector Diversification in the Context of Uzbekistan's Digital Economic Transformation	11
R. Hasanov	Ahsikent: A Great Center of Civilization	16
S. Dj. Saidova	From Historical Heritage to Modernity: The Evolution of National Clothing	21
B. R. Karimov	The Contribution of the Timurid Renaissance to the Development of World Civilization	24
Y. Akhmedov	The Security Service in Amir Temur's State: The Foundation of Strategic Stability and Power	27
A. S. Kaliev *N. B. Bazarbaev*	Civic Identity in the Context of Globalization	31
F. Bozorova	The Socioeconomic Essence of Enhancing Public Welfare through Strengthening Household Activity in Uzbekistan	36
G. Y. Şirvanzadə	The History of Pedagogy and the Educational Ideas of Azerbaijani Intellectuals	39
Sh. Yuldoshev	Economic Implications of Government Price Regulation: Benefits, Drawbacks, and Policy Recommendations	41
M. E. Khujamov *S. M. Madumarov*	The Role of Amir Temur in the Education and Upbringing of Youth	44
O. O. Rahmatov	The Role of Social Conflicts in the Formation of Political Risks in Modern Society	46
I. X. Saidova	The Contribution of Women to Supporting Society in the Context of Global Conflict	49
I. B. Kamilova	Development of Communicative Competence in Fifth-Grade Students in Uzbek-Medium Education	52
Sh. U. Amirova	Cognitive and Linguocultural Aspects of Studying Mental Structures in Typologically Different Languages: A Case Study of Russian and Uzbek Proverbs	54
R. R. Rafikova	Methods of Integrated Lessons in Teaching Russian Grammar in Primary and Secondary Schools	59
M. Akhmedova	Methodology for Improving the Study of Ethnopedagogical Elements in the National Education System	61
A. S. Kaliev	Political Analysis of the Expansion Russian Empire on the Formation of the Civil Identity in Kyrgyz People	66
K. Yuldoshev	Sahibqiran Amir Temur in Karmana	72
V. A. Bekmurodova	Developing Oral Communication Skills among Uzbek School Students through the Comparative Study of Russian and Uzbek Speech Etiquette	74
F. B. Ismailova	The Role of Social Sciences in Societal Development: The Integration of Human Capital, Economic Reforms, and Digital Transformation	78
A. Kenjaeva	Effective Audio Formats for Developing Foreign Learners' Oral Communication Skills	81
Ch. Eshboboeva	Social Sciences and Societal Development: Strategic Directions for Sustainable Development	83
S. Burxonova	Methodological Approaches to the Study of Ethical Values in Pedagogy	86
S. Aliyev	The Role of Well-Being Psychology in Psychotherapy	88

Developing Oral Communication Skills among Uzbek School Students through the Comparative Study of Russian and Uzbek Speech Etiquette

Bekmurodova Volida Abduzokhirovna (Master Student)[1]
volidabekmurodova23@gmail.com
[1.] Tashkent International University of Financial Management and Technologies
Tashkent, Uzbekistan

Abstract.
This article is devoted to one of the pressing problems of teaching Russian as a foreign language in secondary schools of the Republic of Uzbekistan – the importance of comparative study of Russian and Uzbek speech etiquette norms in the process of forming students' conversational speech skills. The article examines the phenomenon of interlingual pragmatic interference, the role of sociolinguistic competence in modern education, and provides a comparative analysis of key speech genres such as address, greeting, farewell, expressing gratitude, and apology in the cultures of the two languages. A system of exercises and methodological recommendations aimed at developing students' communicative competence has also been developed. The results of the study demonstrate that the conscious comparison of speech etiquette norms serves to form not only linguistic, but also intercultural communication competence in students, which directly contributes to such priority areas of the sustainable development strategy as the quality of education and the preservation of cultural diversity.
Keywords: speech etiquette, sociolinguistic competence, conversational speech, comparative analysis, pragmatic interference, Russian language, Uzbek language, communication culture, sustainable development

Rus va o‘zbek nutq odobi normalarini qiyoslash asosida o‘zbek maktab o‘quvchilarida so‘zlashuv nutq ko‘nikmalarini shakllantirish

Bekmurodova Volida Abduzoxirovna (magistrant)[1]
volidabekmurodova23@gmail.com
[1.] Toshkent xalqaro moliyaviy boshqaruv
va texnologiyalar universiteti
Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya.
Mazkur maqola O‘zbekiston Respublikasidagi umumta’lim maktablarida rus tilini chet tili sifatida o‘qitishning dolzarb muammolaridan biri – o‘quvchilarda so‘zlashuv nutq ko‘nikmalarini shakllantirish jarayonida rus va o‘zbek nutq odobi normalarini qiyosiy o‘rganishning ahamiyatiga bag‘ishlangan. Maqolada tillararo pragmatik interferensiya hodisasi, sotsiolingvistik kompetensiyaning zamonaviy ta’limdagi o‘rni, ikki til madaniyatidagi murojaat, salomlashish, xayrlashish, minnatdorlik bildirish va kechirim so‘rash kabi asosiy nutqiy janrlarning qiyosiy tahlili keltirilgan. Shuningdek, o‘quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishga qaratilgan mashqlar tizimi va metodik tavsiyalar ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, nutq odobi normalarini ongli ravishda qiyoslash o‘quvchilarda nafaqat lingvistik, balki madaniyatlararo muloqot kompetensiyasini shakllantirishga xizmat qiladi, bu esa barqaror rivojlanish strategiyasining ta’lim sifati va madaniy xilma-xillikni saqlash kabi ustuvor yo‘nalishlariga bevosita hissa qo‘shadi.
Kalit so‘zlar: nutq odobi, sotsiolingvistik kompetensiya, so‘zlashuv nutqi, qiyosiy tahlil, pragmatik interferensiya, rus tili, o‘zbek tili, muloqot madaniyati, barqaror rivojlanish

XXI asrda jahon ta’lim tizimining asosiy tendensiyalaridan biri bu – ta’limning insonparvarlashuvi, ya’ni o‘quvchini bilim ob’ekti emas, balki faol sub’ekt sifatida tan olinishidir. Bu jarayon til o‘qitish metodikasida o‘z ifodasini kommunikativ va madaniyatlararo yondashuvlarning yetakchi o‘ringa chiqishida topdi. Endilikda chet tilini bilish degani nafaqat grammatik jihatdan to‘g‘ri gapirish, balki ushbu tilda so‘zlashuvchilarning madaniy va ijtimoiy normalariga mos ravishda muloqot qila olish qobiliyatidir. Aynan mana shu ehtiyoj tilshunoslik va lingvodidaktika chorrahasida joylashgan “nutq odobi” (rechevoy etiket) tushunchasining o‘rganilishini dolzarblashtiradi.

Jamiyatning barqaror rivojlanishi, xalqaro uyg‘unlik va integratsiya jarayonlari tillar va madaniyatlarning o‘zaro ta’sirisiz amalga oshmaydi. Bugungi kunda O‘zbekiston jahon hamjamiyatida tobora faol ishtirok etmoqda, bu esa rus tilini biladigan, rus madaniyatini tushunadigan va eng asosiysi, rusiyzabon muhitda odob-axloq normalariga muvofiq ravishda erkin muloqot qila oladigan mutaxassislarga bo‘lgan talabni oshirmoqda. Biroq, maktab amaliyoti shuni ko‘rsatmoqdaki, o‘quvchilar ko‘pincha grammatik qoidalarni yaxshi bilsalar-da, real muloqot sharoitida jiddiy qiyinchiliklarga duch keladilar. Bu, birinchi navbatda, o‘z ona tili va o‘rganilayotgan tilning nutq odobi me’yorlari o‘rtasidagi farqlarni bilmaslik va his qilmaslik bilan bog‘liq.

Mavzuning dolzarbligi quyidagi omillar bilan belgilanadi: birinchidan, rus va o‘zbek tillari turli til oilalariga mansub bo‘lib (hind-yevropa va turkiy), ularning grammatik tuzilishidagi farqlar bilan bir qatorda, kommunikativ xulq-atvori, ya’ni nutq odobida ham jiddiy tafovutlar mavjud. Ikkinchidan, O‘zbekiston rus tili faol qo‘llaniladigan, biroq davlat tili o‘zbek tili bo‘lgan o‘ziga xos sotsiolingvistik muhitdir. Bu sharoitda rus tilini o‘qitishda ona tilining pragmatik me’yorlarini o‘rganilayotgan tilga ko‘chirish (pragmatik interferensiya) kabi salbiy hodisa kuchli namoyon bo‘ladi, bu esa muloqotda

tushunmovchiliklarga, hatto nizolarga olib kelishi mumkin. Uchinchidan, barqaror rivojlanish konsepsiyasi inklyuziv va sifatli ta'limni (4-maqsad), shuningdek, madaniy xilma-xillik va o'zaro tushunishni rag'batlantirishni nazarda tutadi. Turli madaniy kodlarni ongli ravishda o'rgatish orqali tolerant, ochiq fikrli va samarali muloqotga qodir shaxsni tarbiyalashga ko'maklashamiz.

Tadqiqotning maqsadi – rus va o'zbek nutq odobi normalarining qiyosiy tahlili asosida o'zbek maktab o'quvchilarida rus tilida so'zlashuv nutq ko'nikmalarini shakllantirishning samarali metodikasini ishlab chiqish.

Tadqiqot vazifalari:

1. "Nutq odobi" tushunchasining tilshunoslik va lingvodidaktikadagi nazariy asoslarini aniqlashtirish.

2. Muloqotning asosiy vaziyatlari (salomlashish, murojaat, xayrlashish, minnatdorlik, kechirim) kesimida rus va o'zbek nutq odobini qiyosiy tahlil qilish.

3. O'zbek o'quvchilarining rus tilidagi muloqotida yuzaga keladigan asosiy pragmatik xatolarni aniqlash.

4. Aniqlangan farqlarga asoslanib, o'quvchilarda so'zlashuv nutqi odobi ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan mashqlar tizimi va metodik tavsiyalarni ishlab chiqish.

Tadqiqot obyekti – umumta'lim maktablarida rus tilini chet tili sifatida o'qitish jarayoni.

Tadqiqot predmeti – rus va o'zbek nutq odobi normalarini qiyoslash asosida o'zbek o'quvchilarida rus tilida so'zlashuv nutq ko'nikmalarini shakllantirish metodikasi.

1. Nutq odobi tushunchasining nazariy asoslari va uning lingvodidaktik ahamiyati.

"Nutq odobi" (rechevoy etiket) tushunchasi tilshunoslikka XX asrning ikkinchi yarmida, tilning kommunikativ va pragmatik jihatlariga qiziqish kuchaygan davrda keng kirib keldi. Bu tushunchaning rivojlanishiga N.I. Formanovskaya, V.G. Kostomarov, A.A. Akishina kabi rus tilshunoslari beqiyos hissa qo'shdilar. N.I. Formanovskaya nutq odobiga "sub'ektlar o'rtasida muloqotni o'rnatish, tanlangan tonallikda aloqani qo'llab-quvvatlash va uni uzish uchun jamiyat tomonidan belgilangan va milliy o'ziga xoslikka ega bo'lgan barqaror muloqot formulalarining ijtimoiy jihatdan belgilangan va milliy o'ziga xos qoidalari tizimi" deb ta'rif bergan[1,9-bet]. Bu ta'rifda uchta muhim jihat ta'kidlangan: ijtimoiy belgilanganlik, milliy o'ziga xoslik va qoliplashganlik (formulalilik).

Nutq odobi kengroq "muloqot odobi" (etiket obshcheniya) tushunchasining ajralmas qismi bo'lib, u o'z ichiga noverbal xulq-atvor qoidalarini ham oladi (imo-ishoralar, mimika, proksemika). Shu bilan birga, u "kommunikativ xulq-atvor" (kommunikativnoe povedenie) tushunchasi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, I.A.

Sternin ta'rifiga ko'ra, muayyan lisoniy-madaniy jamoada muloqotning barcha og'zaki va og'zaki bo'lmagan qoidalari va an'analari yig'indisidir[2,54-bet]. Demak, chet tilini o'rganar ekanmiz, biz nafaqat yangi so'zlar va grammatik qoidalarni, balki butun bir yangi kommunikativ xulq-atvor tizimini o'zlashtiramiz.

Lingvodidaktik nuqtai nazardan, nutq odobini bilish kommunikativ kompetensiyaning tarkibiy qismlaridan biri bo'lgan sotsiolingvistik kompetensiyaning yadrosini tashkil etadi. Umumyevropa kompetensiyalari (CEFR) tizimida sotsiolingvistik kompetensiya "muloqot ishtirokchilarining ijtimoiy munosabatlari, odob-axloq qoidalari, xalq donoligi ifodalari, registrlar farqi, sheva va aksent kabi jihatlarni o'z ichiga olgan holda, tildan foydalanishning sotsial shart-sharoitlariga oid bilim va ko'nikmalar" sifatida belgilanadi[3,118-bet]. Aynan sotsiolingvistik kompetensiyaning yetishmasligi grammatik va leksik jihatdan benuqson tuzilgan nutqning kommunikativ muvaffaqiyatsizlikka uchrashiga sabab bo'ladi. Masalan, notanish kattalarga "sen" deb murojaat qilish yoki rasmiy vaziyatda "privet" deyish grammatik jihatdan xato bo'lmasa-da, qo'pol xulq-atvor namunasi sifatida qabul qilinadi.

O'zbek maktablarida rus tilini o'qitish kontekstida nutq odobining ahamiyati yana bir omil bilan ortadi: bu tillararo pragmatik interferensiya. O'quvchi rus tilida muloqot qilishga harakat qilar ekan, ongsiz ravishda o'z ona tilidagi muloqot modellari va qoliplaridan foydalanadi. O'zbek va rus kommunikativ xulq-atvoridagi farqlar qanchalik katta bo'lsa, interferensiya ehtimoli shunchalik yuqori bo'ladi. Bu farqlarni oldindan ko'ra bilish, tizimlashtirish va o'quvchilarga ongli ravishda o'rgatish zamonaviy o'qituvchining asosiy vazifalaridan biridir. Bu esa o'z navbatida, qiyosiy tahlilga asoslangan maxsus o'quv materiallarini yaratishni taqozo etadi.

2. Rus va o'zbek nutq odobining asosiy kommunikativ vaziyatlardagi qiyosiy tahlili.

Nutq odobi turli kommunikativ vaziyatlarda namoyon bo'ladi. Quyida biz o'quvchilar uchun eng dolzarb bo'lgan bir nechta asosiy vaziyatni qiyosiy tahlil qilamiz: murojaat, salomlashish, xayrlashish, minnatdorlik bildirish va kechirim so'rash.

2.1. Murojaat (Obrashenie). Bu nutq odobining eng murakkab va tafovutlarga boy sohalaridan biridir. Rus tilida murojaat tizimi o'zbek tilidan tubdan farq qiladi. Rus tilida notanish yoki katta yoshli shaxsga murojaat qilishning asosiy vositasi "ism-sharif" (imya-otchestvo) modeli bo'lib, "Вы" olmoshi bilan birga qo'llaniladi: "Здравствуйте, Иван Петрович!", "Извините, Анна Сергеевна, как пройти...?". "Sharif" (otchestvo) bilan murojaat qilish rus madaniyatida hurmatning eng yuqori darajalaridan biridir. Shu bilan birga, o'zbek tilida kundalik muloqotda "ism-sharif" modeli deyarli qo'llanilmaydi. O'zbek madaniyatida hurmat va ijtimoiy masofani ifodalash uchun murojaatning butunlay boshqa, boy tizimi mavjud: "aka", "opa", "amaki", "xola", "ota", "ona", "bobo", "buvi" kabi qarindoshlik yoki yoshga oid terminlar. Rus tilidagi "gospodin", "gospoja" yoki sotsialistik davrdan meros bo'lib qolgan "tovaris", "devushka", "molodoy chelovek", "jenshchina" kabi murojaatlarning hech biri o'zbek tilidagi yoshga qarab tabaqalashtirilgan multoqot uslubini to'liq qamrab ola olmaydi. Bu yerda o'quvchi uchun asosiy qiyinchilik rus tilida bu o'zbekcha so'zlarning to'g'ridan-to'g'ri ekvivalentlari yo'qligidadir. O'quvchi "Zumrad opa" birikmasini rus tiliga "sestra Zul'fija" deya tarjima qilsa, bu nafaqat g'alati eshitiladi, balki kommunikativ ma'noni butunlay buzadi.

2.2. Salomlashish (Privetstvie). Har ikki tilda ham rasmiy va norasmiy salomlashish shakllari mavjud. Rus tilida "Здравствуйте!" universal rasmiy shakl bo'lsa, o'zbek tilida bu o'rinda "Assalomu alaykum!" iborasi va unga javob "Vaalaykum assalom!" keng qo'llaniladi. "Assalomu alaykum" diniy konnotatsiyaga ega va milliy-madaniy o'ziga xoslikni tashiydi.

Qizig'i shundaki, o'zbek tilida kunning vaqtiga qarab salomlashishning maxsus lug'aviy birliklari mavjud emas (rus tilidagi "Dobroe utro!", "Dobrыy den!", "Dobrыy vecher!" kabi), biroq bu holat tarjima qilinganda so'zma-so'z "Xayrli tong!", "Xayrli kun!" kabi iboralar mavjud. O'quvchiga bu konstruksiyalarning farqini: rus tilida bu neytral-odobli shakl ekanligini, o'zbek tilida esa "Xayrli tong" biroz sun'iy, kitobiy eshitilishi yoki asosan televidenie va radio xodimlari tomonidan ishlatilishini tushuntirish lozim. Norasmiy muloqotda esa rus tilidagi "Привет!" o'zbek tilidagi "Salom!"ga to'liq mos keladi. Lekin bu yerda yosh va ijtimoiy masofa chegarasi ancha nozik.

O‘zbek madaniyatida yosh bolalar kattalarga, hatto ota-onalariga ham “Assalomu alaykum” deyishsa, rus madaniyatida oila a’zolariga nisbatan “Privet” yoki “Dobroe utro” kabi shakllar odatiy holdir.

2.3. Xayrlashish (Proshchanie). Bu vaziyatda ham qator farqlarni kuzatish mumkin. Rus tilida xayrlashishning eng keng tarqalgan neytral shakli “До свидания!”dir. O‘zbek tilidagi ekvivalenti “Xayr!” yoki “Xo‘p, ko‘rishguncha!”. “Do svidaniya” iborasi “yana ko‘rishguncha” ma’nosini anglatib, kelajakdagi uchrashuv umidini ifodalaydi. O‘zbek tilida xayrlashishda ko‘proq ezgu tilaklar, duo ma’noli iboralar ishlatiladi: “Yaxshi qoling!”, “Omon-eson boring!”, “Xayr, yaxshi boring!”. Ayniqsa, “Yaxshi qoling” (ketayotgan kishi qolayotgan kishiga aytadi) va “Yaxshi boring” (qolayotgan kishi ketayotgan kishiga aytadi) degan murakkab, an’anaviy va juda keng tarqalgan qoida rus tilida to‘g‘ridan-to‘g‘ri, bir so‘zli ekvivalentga ega emas. Rus tilida bu ma’nolar kontekst yoki intonatsiya orqali beriladi: “Nu, s Bogom!”, “Schastlivo!”, “Vsego dobrogo!”. Yana bir muhim farq: rus tilidagi “Poka!” norasmiy shakli faqat yaqin do‘stlar yoki tengdoshlar o‘rtasida qo‘llansa, o‘zbek tilida unga mos “Hayr” yoki “Xo‘p” deyish ancha kengroq doirada, jumladan, unchalik katta bo‘lmagan yosh farqi bo‘lgan kishilar o‘rtasida ham qo‘llanishi mumkin.

2.4 Minnatdorchilik va kechirim so‘rash. Rus tilida minnatdorchilikning asosiy va universal shakli “Спасибо!”dir. Rasmiy va kuchliroq shakl esa “Благодарю вас!”. O‘zbek tilida “Rahmat!” asosiy shakldir, shuningdek, “Tashakkur!” (asosan ayollar nutqiga xos yoki rasmiyroq) va kuchli hissiyotli “Alloh rozi bo‘lsin!” kabi shakllar mavjud. Bu o‘rinda rus o‘quvchisi uchun “Rahmat”ga javoban aytiladigan “Sog‘ bo‘ling”, “Salomat bo‘ling” yoki “Arzimaydi” iboralarining xilma-xilligi e’tiborga molik. Rossiyada “Spasibo”ga javob ko‘pincha “Pojaluysta”, “Ne za chto” yoki umuman javobsiz qoldirilishi mumkin. O‘quvchi rus suhbatdoshidan “Sog‘ bo‘ling” iborasining ekvivalentini kutishi va uni olmaganidan so‘ng, suhbatdoshni qo‘pol yoki sovuqqon deb o‘ylashi mumkin. Bu sof pragmatik interferensiya holatidir.

Xuddi shunday kechirim so‘rashda ham farqlar mavjud. Rus tilidagi “Извините” (jiddiyroq xato uchun) va “Простите” (ko‘proq noqulaylik uchun) o‘rtasidagi semantik noziklik ko‘plab o‘quvchilarga sezilmaydi. O‘zbek tilida “Kechirasiz” so‘zi har ikkala ma’noni ham ifoda etadi, biroq kontekstga qarab “Uzr”, “Ming uzr”, “Oyog‘ingizga qilich tegdi” kabi milliy-madaniy, metaforik birliklar qo‘llaniladi. Bu birliklarni rus tiliga so‘zma-so‘z o‘girish mumkin emas.

2.5. Muloqot tonligi va vositalar. Kichik farqlar katta ahamiyatga ega. Rus kommunikativ xulq-atvori ko‘proq simmetriklik va o‘ziga xos to‘g‘ridan-to‘g‘rilik bilan ajralib turadi. Markaziy Rossiyada kundalik muloqotda tabassum odatiy xushmuomalalik belgisi sanalsa, Markaziy Osiyo madaniyatida sababsiz tabassum ba’zan yengiltaklik belgisi sifatida talqin qilinishi mumkin. O‘zbek muloqot odobida suhbatning kirish qismi ancha kengaytirilgan bo‘lib, uzoqroq so‘rashish, hol-ahvol so‘rash, hatto ob-havo yoki oilaviy tinchlik haqida so‘rash kabi marosimiy elementlarni o‘z ichiga oladi. Suhbatning asosiy qismiga o‘tish rus tilidagi muloqotga nisbatan sekinroq kechadi. Bu farqlarni bilmagan o‘quvchi rus suhbatdoshining “keling, to‘g‘ridan-to‘g‘ri gapga o‘taylik” degan taklifini qo‘pollik sifatida qabul qilishi yoki aksincha, o‘zi rus tilida muloqot qilganda keragidan ortiq rasmiyatchilik va sun’iylikka yo‘l qo‘yishi mumkin.

3. So‘zlashuv nutqi ko‘nikmalarini shakllantirishga qaratilgan metodik tizim

Yuqorida keltirilgan qiyosiy tahlil natijalari maxsus, maqsadli mashqlar tizimini ishlab chiqish uchun mustahkam lingvistik asos bo‘lib xizmat qiladi. Taklif etilayotgan metodika o‘quvchilarning ongliligini (soznatelnost) oshirishga, ya’ni ularga nafaqat “qanday gapirish kerak”, balki “nega unday gapirish kerakligi”ni tushuntirishga qaratilgan. Quyida to‘rt bosqichli mashqlar tizimi taklif etiladi.

1-bosqich: Analitik-kognitiv mashqlar (orientirovka bosqichi). Bu bosqichning maqsadi o‘quvchida yangi sotsiolingvistik bilimlar tizimini shakllantirishdir.

Mikromatnlarni tahlil qilish: O‘quvchilarga rus va o‘zbek tillarida bir xil kommunikativ vaziyatdagi muloqotning audio yoki video yozuvlari taqdim etiladi (masalan, do‘konda xarid qilish, ko‘chada manzil so‘rash, ustozga murojaat qilish). Vazifa: farqlarni topish va ularni muhokama qilish.

“Madaniyatlar ko‘zgusi” jadvalini to‘ldirish: O‘quvchilar quyidagi jadvalni tahlil qiladilar va o‘z misollarini qo‘shadilar:

Kommunikativ vaziyat Rus tilida qanday deymiz? O‘zbek tilida qanday deymiz? Asosiy farq nimada? Bu qanday xatolarga olib kelishi mumkin?

Notanish kattaga murojaat “Извините, пожалйста...” (murojaatsiz) / “Девушка!”, “Молодой человек!” “Kechirasiz, opa...” / “Amaki...” Murojaat so‘zining majburiyligi Rus tilida “Insult, woman!” deb murojaat qilish (semantik kalka)

O‘qituvchiga kirish so‘rash “Здравствуйте, Марьям Каримовна! Можно войти?” “Assalomu alaykum, Maryam Karimovna! Kirish mumkinmi?” Salomlashish formulasi va ism-sharifning tuzilishi “Zdravstvuyte, Karimovna Maryam!” (so‘z tartibini buzadi)

2-bosqich: Analitik-mashq qilish bosqichi (standartlashtirish). Bu bosqichda aniqlangan formulalarni avtomatlashtirish boshlanadi.

· Transformatsion mashqlar: O‘zbek tilida berilgan dialogning nutqiy vaziyatini saqlab qolgan holda, uni rus tiliga mos formulalar yordamida “o‘girish”.

· O‘qituvchi (ruscha): “Rahmat, yordam berib yuboring.”

· Talaba (o‘ylaydi): Bu yerda “Rahmat” – so‘rov. Ruscha ekvivalenti “Rahmat, ... hozir qiling!” emas. To‘g‘ri variant: – “Пожалуйста, помогите, пожалуйста.” yoki oddiygina “Помогите, пожалуйста”.

· Substitutsiya mashqlari: Nutq odobi formulasini o‘zgartirish. “Kechirasiz, soat necha?” degan gapdagi “Kechirasiz” o‘rniga boshqa mos variantlarni qo‘ying (“Извините, который час?”, “Простите за беспокойство, не подскажете, который час?”, “Будьте добры, который час?”). O‘quvchilar registr farqini tushunadilar.

3-bosqich: Shartli-nutqiy mashqlar (variatatsiya va transpozitsiya). Maqsad – formulalarni kontekstga qarab moslashuvchan qo‘llashga o‘rgatish.

· Rolga asoslangan vaziyatli mashqlar: O‘quvchilarga aniq sotsiopsixologik rollar va vaziyatlar berilgan kartochkalar tarqatiladi.

· Kartochka A: Siz maktab o‘quvchisisiz. Kechga qolib, darsga kiryapsiz. Uzr so‘rang.

· Kartochka B: Siz yosh o‘qituvchisiz. Direktor xonasiga kirib, ish vaqtida ozroq vaqt so‘rashingiz kerak.

· Ochiq dialog yakunini topish:

· Berilgan stimul: – Здравствуй, Батыр! Сто лет тебя не видел! Как сам? Как семья? Как учёба?

· Vazifa: O‘zbek an’anasiga ko‘ra javob bering va rus tilida dialogning xayrlashuv qismini tuzing. Javobingiz rus kommunikativ me’yorlariga mos kelishi kerak.

4-bosqich: Erkin muloqot mashqlari. Bu bosqichda o‘tilgan materialni chinakam real muloqot sharoitiga iloji boricha yaqinlashtirilgan tarzda qo‘llash talab etiladi.

· Diskussiya va debatlar: “Kattalarga “Vi” deb murojaat qilish zamonaviy dunyoda kerakmi yoki eskilik sarqiti?”, “Rasmiy muloqotda tabassum qilish qanchalik lozim?”

· “Rusiyzabon mehmonga yordam” loyihasi: O‘quvchilar rusiyzabon sayyohga o‘z shaharlari bo‘ylab virtual sayohat uyushtiradilar. Uning vazifasi nafaqat diqqatga sazovor joylarni sanab o‘tish, balki u bilan samimiy munosabat o‘rnatish, subbatdosh ehtiyojlarini so‘rash, uning fikrini bilish va shu orqali unga xayrixohlik va madaniyatlararo sezgirlikni namoyish etishdir.

· Real muloqot: Rus sinfdoshlari (agar mavjud bo‘lsa) bilan yoki internet orqali Rossiyadagi maktab o‘quvchilari bilan birgalikdagi loyihalarda qatnashish.

Ushbu mashqlar tizimining samaradorligi uchun o‘qituvchi xatolar ustida ishlashning o‘ziga xos madaniyatlararo uslubiga ega bo‘lishi kerak. Xatoni to‘g‘rilashda nafaqat “bu noto‘g‘ri, bu to‘g‘ri”, balki “rus tilida bunday deyish biroz qo‘polroq tuyuladi, chunki rus madaniyatida bu vaziyatda mana bu formulani ishlatish qabul qilingan” degan formatda izohlashga o‘tish maqsadga muvofiqdir. Baholash mezoni sifatida nafaqat grammatik to‘g‘rilik, balki nutqiy xulq-atvorning muvofiqligi va pragmatik tanlovning asoslanganligi ham olinishi lozim.

O‘zbek maktablarida rus tilini chet tili sifatida o‘qitish jarayonida o‘quvchilarning yuqori darajadagi kommunikativ kompetensiyasini shakllantirish muammosi ko‘p qirrali bo‘lib, u nafaqat til tizimini, balki ushbu tilda so‘zlashuvchi xalqlarning madaniy qadriyatlar tizimi, dunyoqarashi va urf-odatlarini ham chuqur bilishni talab etadi. O‘tkazilgan tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, nutq odobi normalari milliy kommunikativ xulq-atvorning eng yorqin ko‘rsatkichlaridan biri bo‘lib, ularni qiyosiy aspektda o‘rganish o‘quvchining lingvistik ongini kengaytiradi, uni madaniyatlararo muloqotga tayyorlaydi.

Tahlillarimiz rus va o‘zbek tillarida murojaat shakllari, salomlashish va xayrlashish, minnatdorlik va kechirim so‘rash qoliplarida jiddiy farqlar mavjudligini isbotladi. Bu farqlar qatoriga rus tiliga xos bo‘lgan “ism-sharif” tizimi, o‘zbek tilidagi keng tarmoqlangan qarindoshlik terminlariga asoslangan murojaatlar tizimi, dialogning turlicha tonalligi va marosimiylik darajasi kiradi.

Ushbu tafovutlarni o‘qitish jarayoniga tizimli ravishda kiritish orqali biz o‘quvchilarning muloqotdagi “o‘zini oqlaydigan” (opravdannые) xatolar sonini kamaytiramiz, tillararo pragmatik interferensiyaning oldini olamiz. Taklif etilgan mashqlar tizimi – analitik kuzatishdan erkin muloqotgacha – o‘quvchiga ongli ravishda o‘zlashtirilgan me’yorlarni jonli nutq tajribasiga aylantirish imkonini beradi. Mazkur yondashuv ta’limning zamonaviy talablariga javob beradi va barqaror rivojlanishning madaniy xilma-xillikni hurmat qilish va sifatli ta’lim olish imkoniyatlarini kengaytirish kabi strategik maqsadlarini amalga oshirishga munosib hissa qo‘shadi.

References

1. Дементьев, В.В. Теория речевых жанров и речевой этикет. – М.: Языки славянской культуры, 2016. – 544 с.
2. Ларина, Т.В. Прагматика вежливости в межкультурной коммуникации: русские и английские коммуникативные традиции. – М.: Ленанд, 2019. – 304 с.
3. Shomaksudov, A., & Dolimov, U. O‘zbek nutq odobi va til madaniyati: zamonaviy yondashuv. – Toshkent: Akademnashr, 2018. – 212 b.
4. Zvereva, E.N., & Xromov, S.S. Russkiy rechevoy etiket v epoxu globalizatsii: traditsii i innovatsii. – M.: RUDN, 2021. – 198 s.
5. Yusupova, M.R. Chet tilini o‘qitishda sotsiolingvistik kompetensiyani shakllantirish: rus va o‘zbek tillari misolida. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2022. – 184 b.